

Риззат Тасым¹, Бағыш Габдулина²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің
Саясаттану кафедрасының докторанты
e-mail: rizz_e@mail.ru

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің Саясаттану
кафедрасының жетекшісі, тарих ғылымдарының кандидаты
e-mail: gabdulina_ba@enu.kz
(Астана, Қазақстан)

«ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН»: АЙМАҚТЫҚ САЯСАТ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

Аңдатпа. Мақалада аймақтық саясатқа қатысты орталықтандыру тәсілінен орталықсыздандыруға көшу тенденциясы сипатталады. Мемлекеттік жүйеде орталықтандырылған немесе орталықтандырылмаған басқаруды қолдану жалғыз дұрыс шешім деп айту мағынасыз. Саяси конъюнктураның мәнмәтініне байланысты әр тұжырымдаманың өзіндік артықшылықтары бар. Егер мемлекеттік билік реформалары, атап айтқанда орталықсыздандыру нарықтық қатынастар мен демократияның қарқынды дамуын қамтамасыз етуге арналған болса, онда бұл ауысу аймақтық саясаттың да өзгеруін алдын-ала анықтайды.

Түйін сөздер: аймақтық саясат, орталықтандыру және орталықсыздандыру, аймақтық басқару.

Риззат Тасым, Бағыш Габдулина

«НОВЫЙ КАЗАХСТАН»: ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. В статье описывается тенденция перехода от централизованного подхода к децентрализованному в отношении региональной политики. Говорить о том, что применение централизованного или децентрализованного управления в государственной системе является единственным правильным решением, попросту бессмысленно. Каждая концепция имеет свои преимущества, в зависимости от контекста политической конъюнктуры. Если реформы государственной власти, а именно децентрализация, призваны обеспечить более динамичное развитие рыночных отношений и демократии, то данный переход предопределяет трансформацию региональной политики.

Ключевые слова: Региональная политика, централизация и децентрализация, региональное управление.

Rizzat Tasym, Bagysh Gabdulina

«NEW KAZAKHSTAN»: TRANSFORMATION OF REGIONAL POLICY

Abstract. The article describes the trend of transition from a centralized approach to a decentralized one in relation to regional policy. To say that the use of centralized or decentralized management in the state system is the only correct solution is simply meaningless. Each concept has its advantages, depending on the context of the political conjuncture. If the reforms of state power, namely decentralization, are designed to ensure a more dynamic development of market relations and democracy, then this transition predetermines the transformation of regional policy.

Key words: *Regional policy, centralization and decentralization, regional management.*

Кіріспе

Бұл тақырыпты күмәнсіз өзекті деп айтуға болады, өйткені қазіргі заманның маңызды жаһандық сын-қатерлерінің бірі елдердің, өңірлердің, жекелеген аудандар мен ел ішіндегі елді мекендердің әлеуметтік-экономикалық дамуының теңсіздігі проблемасы, сондай-ақ осы аумақтарда тұратын халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейіндегі елеулі айырмашылықтар болып табылады.

Әлемдік практика көрсеткендей, артта қалған және аз дамыған аумақтар, әдетте, дағдарыстан өз бетінше шыға алмайды. Бұл жерде міндетті түрде нысаны мақсатқа елеулі мемлекеттік қолдау қажет. Сонымен қатар, елдің өңірлік тұрғыдан әркелкілігі неғұрлым жоғары болса, оның дамуы соғұрлым күрделі болады, аймақтық саясатқа қойылатын талаптар да соғұрлым жоғары болады. Әсіресе елдің ішкі өңірлерін маңызды жаһандық өңірлерге айналдыруды көздейтін «глоколизация» ұғымының даму перспективасы да назар аударуды талап етеді.

Қазақстанның саяси-экономикалық қауіпсіздігі проблемасында өңірлік аспект негізгі рөл атқарады, өйткені ол ұлттық бірлік идеяларын іске асыруға, өңірлерде сепаратизмге, ел ішіндегі бақыланбайтын процестерге жол бермеуге негізделеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына кезектен тыс Жолдауында айтылған 10 жаңа бастаманың 2-уі өңірлік дамуға тікелей қатысты. Атап айтқанда «Еліміздің әкімшілік-аумақтық құрылымын жетілдіру» деген 8-тармағы және «Жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыру» деген 9-тармағы бар [1].

Осыған байланысты мемлекеттік басқару органдары мен сарапшылар қауымдастығы өңірлік дамуды стратегиялық жоспарлау проблемасына көп көңіл бөледі. Өйткені өңірлік саясат мемлекеттік өңірлік басқарудың негізі болып табылады.

Өңірлік саясатты кезекті трансформациялау проблемасының мәні нақты аумақта және жергілікті жағдайларды ескере отырып, кеңістіктік саланың барлық элементтерінің келісілген және өзара бұзылмайтын дамуын жүзеге асыру қажеттілігінде болып отыр.

Өңірлік даму жолдарын реттейтін мемлекеттік өңірлік саясат жергілікті жерлердегі мемлекеттік өңірлік саясаттың тиімділігін қамтамасыз етуге тиіс. Осыған байланысты, жаңа шындық өңірлерді басқарудың жаңа әдістерін іздеуді талап етеді. Сәйкесінше мақалада «Орталықтандыру немесе орталықсыздандыру», «Қоғамдық игіліктермен қамтамасыз ету қабілеті немесе өңіраралық теңгерімсіздік» қағидаттары мен «Ұлттық жобаның» жаңа маңызына қатысты міндеттер айқындалады.

Зерттеу әдістемесі

Мақалада қолданылған теориялық қағидаттар мен критерийлердің ішінде дереккөздер мен материалдарды терең талдау қажеттілігін білдіретін ғылыми объективтілік пен саясаттанудың классикалық қағидаттары қолданылды. Түпкі дереккөздерін талдау барысында салыстырмалы тарихи әдіс қолданылды, ол тарихи үрдістер мен құбылыстарды олардың қалыптасуы мен дамуы барысында жан-жақты сыни талдауды қамтиды.

Негізгі бөлім

Орталықтандыру немесе орталықсыздандыру

Бүгінгі күннің шындығы өңірлік нарықтарды зерттеу және геосаяси белгісіздіктің жаңа жағдайларында өңірлік экономика субъектілерінің өзара іс-қимылы, өңірлік дамуға арналған әртүрлі тәсілдердің қалыптасуы мен жұмыс істеу тұжырымдамасын негіздеу проблемалары бойынша ғылыми нәтижелердің өзектілігін арттырып, сұранысқа ие етті.

Осының нәтижесінде мемлекеттік басқарудағы қазіргі заманғы жағдайларда өңірлер көп функционалдық және көп аспектілі жүйе ретінде қаралуға тиіс.

Облыстар халқының тығыздығы мен олардың әлеуметтік-экономикалық дамуының арасындағы үлкен айырмашылық Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысының оңтайлы моделін іздеудің негізгі факторлары болып табылады.

Қ.К. Тоқаевтың билікті орталықсыздандыруға және аумақтық құрылым жүйесін жаңартуға бағдарланған саяси реформалары жергілікті жерлердегі билік институттарының тиімділігін арттыруға ықпал етуі тиіс.

Сондай-ақ, жаңа үш облыс құрылғаннан кейін логистиканың жақсарғаны байқалады, өйткені шағын елді мекендерде тұратын азаматтардың көпшілігіне тұрмыстық мәселелерді шешу үшін жүздеген шақырымға барудың қажеттілігі болмай қалды. Сонымен қатар, биліктің өзі де халыққа жақындай түсті. Өйткені саяси реформалар жыл сайын сайланған әкімдер пулын кеңейтуге алып келеді, сол арқылы билік үшін жергілікті жерлердегі нақты проблемаларды түсінудің маңыздылығын өзектендіреді.

Жаңа әкімшілік-аумақтық реформа экономика үшін белгілі бір «катализаторға» айналуы маңызды [2].

Жаңа қалалардың пайда болуы инфрақұрылымдық жобалар, құрылыс саласы, шағын және орта бизнес үшін үлкен мүмкіндіктер ашады.

Сонымен қатар, Қазақстанда 80-нен астам қаласы бар моноқалалардың проблемасын атап өтуге болмайды, олардың 27-ге жуығы – әлеуметтік-экономикалық жағдайы күрделі моноқалалар.

Мысалы, Ұлытау облысында құрылған қазіргі ірі агломерациялар моноқалалар болып табылады. Сондықтан аумақтық басқаруды әртараптандыру одан әрі дамуына мүмкіндіктер пайда болатын көптеген елді мекендердің жағдайын жақсартады деп санаймыз.

Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы және «Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасы жеткіліксіз болып табылады [3].

Өйткені, біздің ойымызша, Қазақстандағы өңірлік саясат мынадай басымдықтарға негізделуге тиіс: 1) Өңірлік дамудың берік ғылыми-әдістемелік негізі; 2) Өңірлерді басқаруда жаңа тәсілдерді айқындау; 3) Өңірлердің инфрақұрылымын барынша жақсарту; 4) Еліміздің өңірлерінде өмір сүру сапасын арттыру.

Отыз жылдық кезеңде Қазақстанда өңірлік басқару және даму мәселелерінде түрлі тәсілдер қолданылды, мысалы, өңірлік ядролық білім теориясы, даму осьтерінің теориясы және кластерлер теориясы. Алайда, жоғарыда аталған әлсіз теориялық база мен ретсіз орындалудың арқасында аталған тәсілдер сәтсіз болды. Бұл жағдай өңірлік дамуды ғылыми-әдістемелік сүйемелдеуді қажет етеді.

Мысалы, еліміздегі қала халқының үлесін арттыру бойынша бұрын мәлімделген шаралар неге әкелуі мүмкін [4].

Өзгерістердің екінші үлкен бөлігі басқару мәселелеріне қатысты. Қазіргі уақытта біз басқару объектісі (орталықтандыру және орталықсыздандыру) ретінде өңірдің биполярлық (дуалды) көрінісін байқаймыз.

Президент Қ. Тоқаевтың екінші құрамдас бөлікке баса назар аударғаны анық.

Орталықсыздандырудың фискалдық, әкімшілік және саяси/ демократиялық деген жалпы қабылданған түрлері бар [5]. Басқа түсіндірмелерге тоқталмай-ақ, «орталықсыздандыру» терминін билік пен ресурстарды орталық үкіметтен жергілікті билік органдарына, өзін-өзі басқару органдарына және азаматтық қоғамға ішінара беру ретінде түсіну керек.

Бұл жерде адамдарға мемлекеттік лауазымды тұлғалардың қызметін бақылауға мүмкіндік беретін қажетті жағдайлар мен құрылымдар жасау және оларға жұртшылыққа өз қызметі туралы есептерді тұрақты түрде ұсыну бойынша жауапкершілік жүктеу маңызды. Орталықсыздандырудың әсері туралы қазіргі тәсілдерді шартты түрде екі топқа бөлуге болады.

Біріншіден, бірқатар зерттеулер орталықсыздандыруды міндеттерді жақсырақ орындауға, жергілікті билік органдарының сапасы мен есептілігін арттыруға, азаматтардың қажеттіліктері мен үміттеріне жақсы ден қоюға, олардың жергілікті шешім қабылдау процесіне қатысуын кеңейтуге арналған шешім ретінде алға тартады.

Екіншіден, орталықсыздандыруды жүзеге асыратын әртүрлі елдердегі зерттеулердің өсіп келе жатқан саны бұл саясаттың күтілген оң нәтижелерге әкелмегенін көрсетеді [6].

Осыған байланысты ұсынылатын мемлекеттік қызметтер сапасының нашарлауы, жергілікті элиталардың билікті басып алуы және жергілікті билік органдарының есеп беруінің қанағаттанғысыз жақсаруы сияқты әлеуетті жағымсыз салдарларды ескеру қажет. Жоғарыда айтылғандар орталықсыздандыру саясатының оң және теріс нәтижелерін үнемі талдау қажеттігін көрсетеді. Қазақстанда орталықсыздандырудың қатып қалған саясатын қайта бастаудың негізгі себебі басқару жүйесін демократияландыру қажеттілігі болып табылатынын ерекше атап өткен жөн.

Орталықсыздандыру жөніндегі реформалардың, атап айтқанда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңнамалық базасын құрудың, оларға жиналған салықтардың бір бөлігін сақтау мен дербес жұмсауға берудің, сондай-ақ азаматтар тікелей сайлайтын жергілікті өкілді кеңестер құрудың арқасында осы саясаттың жергілікті әкімдердің есептілігіне ықпал етуі оның негізгі жетістіктері болып табылады.

Тәуелсіз сарапшы Ақрам Умаровтың айтуынша: «Қазір де-юре азаматтары табыс және мүлік салығын төлеу, халыққа есеп беретін және жоғары органдар тікелей тағайындайтын жергілікті билік органдарымен қарым-қатынаста оның мүдделерін білдіретін мәслихаттар тетігін құру арқылы жергілікті билік органдарымен тікелей байланысты» [7].

Сондай-ақ, іске асырылып жатқан ауылдық жерлерде жергілікті әкімдерді сайлау жүйесін енгізу аудандық билік органдарына, ал кейінгі кезеңдерде облыс әкімдеріне тікелей сайлауды біртіндеп енгізудің бастапқы кезеңі болуы мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Жинақталған мәселелердің жарқын мысалы – әлемнің түрлі елдеріндегі мемлекеттік басқару жүйелеріне елеулі әсер еткен коронавирустық инфекцияның таралуы болды.

Осылайша, жергілікті биліктің осындай төтенше жағдайларға дайын болмауы, ел өңірлерінде қажетті ресурстардың болмауы, сондай-ақ жергілікті жерлердегі басшыларды орталық билік органдарына бағдарлаудың қалыптасқан практикасы туындаған проблемалардың негізгі себептеріне айналды. Сонымен қатар, халықпен тұрақты диалогтың нақты тетіктерінің болмауы, қабылданған шектеу шараларын дәйекті түрде дәлелдеу және жергілікті билік органдарының халыққа есеп беруінің жеткіліксіздігі жағдайды жақсартуға ықпал етпеді, бұл өз кезегінде өңірлік саясатты қайта қарату туралы мәселелерді өзекті ете түсті.

Қоғамдық игіліктермен қамтамасыз ету қабілеті немесе өңіраралық теңгерімсіздік

Андреас Виммер «Ұлт құру: неліктен кейбір елдер бірігіп, басқалары ыдырайды» кітабында ұлттың құрылуы ұзақ мерзімде сәтті болатынын үш фактор анықтайды деп тұжырымдайды: азаматтық қоғамның дамуы, барлық аумақта

қоғамдық игіліктерді біркелкі қамтамасыз етуге қабілетті мемлекет және ортақ коммуникация құралының пайда болуы [8].

Сондықтан да алдағы уақытта барлық өңірлерде бірелкі қоғамдық игіліктерге қолжетімділікті арттыру аймақтық саясаттың басым мақсаты болуы тиіс. Өйткені өңіраралық теңгерімсіздік біркелкі қоғамдық игіліктерге қолжетімділікті жеткізуді алшақтатады. Осы өзара тәуелділік ұлттық қауіпсіздік мәселесі.

Қазақстанда аймақтық саясаттың қалыптасуын ел Үкіметі «Қазақстан Республикасының Өңірлік саясатының тұжырымдамасын» әзірлеген 1996-1997 жж. кезеңіне жатқызуға болады. Оның негізгі мақсаты халықтың өмір сүруі үшін салыстырмалы түрде тең мүмкіндіктер жасау және еңбекті ұтымды аумақтық бөлу мен аумақтық өзін-өзі басқаруды дамыту қағидаттарын қалыптастыру негізінде әр өңірдің ресурстық-өндірістік әлеуетін тиімді пайдалану болды [9].

Бұл тұжырымдама өңірлерді дамытуды басқарудың мемлекеттік саясатын одан әрі қалыптастыру және жетілдіру үшін негіз қалады, алайда басты мақсатты орындамады. Бұл мәселенің шешілуі ұзақ жылдарға созылды.

Осыған орай, «Қасіретті қаңтар» сабағы: Қоғам тұтастығы – тәуелсіздік кепілі» атты Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің отырысында сөйлеген сөзінде Қ.К. Тоқаев өңіраралық теңгерімсіздіктер туралы: «Қазақстанның өңірлері бірдей деңгейде дамып жатпағаны баршаға аян. Теңсіздік әлеуметтік жайсыздық пен миграциялық көңіл-күйге жол ашады. ... шикізаттық өңірлердің тұрғындары бюджеттік ресурстарды бөлуде өз облыстарына көбірек назар аударылғанын қалайды. Бұл өңірлер бюджеттің доноры бола тұра, әлеуметтік-экономикалық дамудың көптеген параметрі бойынша артта қалып келеді. Сондықтан тәсілдерді біртіндеп өзгерту керек. Бюджетаралық қатынастарды түбегейлі реформалаудың уақыты жетті» [10].

Өткен жылдары Қазақстанда өңірлердің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейлерін теңестіруге бағытталған көптеген шаралар қолданылды. Өңірлердің әлеуметтік-экономикалық жай-күйін талдау – өңірлік дамуда әлі де елеулі диспропорциялар сақталатынын көрсетеді.

Сонымен қатар, аталған тенденция жалғасса, аймақтардың одан әрі поляризациялану ықтималдығы жоғары.

Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық жағдайларды, әсіресе депрессиялық, дамымаған шекара маңындағы аудандарға қатысты теңестіру және оны жүзеге асырудың жаңа тиімді тетіктерін қалыптастыру міндеті өткір тұр. Бұл мәселені шешу үшін аймақтық саясатқа инклюзивті даму принципін енгізуді көздейтін жаңа тәсілдерді жүйелі зерделеу қажеттілігі артуда.

Яғни, өңірлік дамудағы әлемдік үрдістерді негізге ала отырып, бүгінгі таңда Қазақстанда әртүрлі тәсілдерді ұштастыруға негізделген жаңа өңірлік саясатты әзірлеу талап етіледі деген қорытынды жасауға болады.

Қорыта айтқанда, мемлекеттік институттарды нығайту және олардың қоғамдық игіліктермен қамтамасыз ету тиімділігін арттыру мемлекеттік құрылысты ілгерілетуге бағытталған ең перспективалы саясат.

Ұлттық жобаның жаңа маңызы

«Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасының басты мақсаты: Базалық қызметтерге халықтың тең қолжетімділігін қамтамасыз ету, тұрғын үй-коммуналдық жағдайды жақсарту және тұрғын үй құрылысын дамыту, сондай-ақ көліктік байланысты қамтамасыз ету және елдің көліктік-транзиттік әлеуетін жоғарылату есебінен азаматтардың қолайлы өмір сүру ортасын құру болып табылады [11].

Күтілетін экономикалық әсері ретінде:

- астананың, республикалық маңызы бар қалалардың ЖӨӨ-сін жыл сайын 3,9 %-ға ұлғайту;

- транзиттік жүк легін 22,7-ден 30 млн тоннаға дейін ұлғайту;

- Қазақстанның позициясын: ДЭФ Жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде «Инфрақұрылым» көрсеткіші бойынша 62-ден 49-ға дейін; Дүниежүзілік банк рейтингінде «Логистика тиімділігі» көрсеткіші (LPI) бойынша 71-ден 50-ге дейін жақсарту;

- 491,1 мың жұмыс орнын, оның ішінде: 15,7 мың тұрақты жұмыс орнын; 475,4 мың уақытша жұмыс орнын құру – көрсетілсе, күтілетін әлеуметтік әсері ретінде:

- урбандалу деңгейін 59,1 %-дан 62,6 %-ға дейін ұлғайту;

- агломерациялар мен облыс орталықтарындағы (сондай-ақ Семей қаласындағы) халық санын жыл сайын 1,7 %-ға ұлғайту;

- ауылдық елді мекендерге денсаулық сақтау, білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, мәдениет, спорт және агроөнеркәсіптік кешен саласындағы 21 мыңнан астам маманды, сондай-ақ ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдері аппараттарының мемлекеттік қызметшілерін тарту;

- барлық қаржыландыру көздері есебінен 236,7 мың отбасының тұрғын үй жағдайын жақсартуды қамтамасыз ету; қалаларда сумен жабдықтау қызметтеріне 100 % қолжетімділікті қамтамасыз ету; ауылдарда сумен жабдықтау қызметтеріне 100 % қолжетімділікті қамтамасыз ету; қоныс аударушылар мен қандастардың жұмыспен қамтылу деңгейін, оның ішінде кәсіпкерлік бастаманы дамыта отырып, 79 %-дан 87 %-ға дейін арттыру – көзделген.

Бүгінгі таңда ұлттық жобаны іске асыру екі бағыт бойынша жүзеге асырылуда: базалық қызметтерге тең қол жеткізу және көлік байланысын қамтамасыз ету.

Бірінші бағыт бойынша базалық қызметтерге тең қолжетімділік 2 міндетті шешу көзделеді:

- Инфрақұрылымды кешенді дамыту;

- «Жайлы тұрғын үй».

Ұлттық жобаның екінші бағыты көлік байланысын қамтамасыз етуге бағытталған. Бұл бағыт 2 тапсырманы қамтиды:

- ішкі көлік желісін дамыту;

- аумақтардың сыртқы байланысын арттыру [12].

Ұлттық жобаны іске асырудың әлеуметтік әсері инфрақұрылымдық қамтамасыз ету (сумен жабдықтау, су бұру, жолдар, газ, су, электр, жылумен жабдықтау) және тұрғын үй мәселелерін шешу есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсартумен тікелей байланысты. Бұл байланыстың қаншалықты тең қоғамдық игіліктермен қамтамасыз ете алуы мен өңіраралық теңгерімсіздікті жоюы ашық сұрақ күйінде қалып отыр.

Жобаны тиімді іске асыру нәтижесінде қысқа мерзімде өңіраралық теңгерімсіздікті азайтып, барлық аумақта қоғамдық игіліктерді біркелкі қамтамасыз етуге қабілеттілікті арттыруға болады.

Қорытынды

Мунк мектебінің жаһандық мәселелер және қоғамдық саясат жөніндегі зерттеушілері (the Munk School of Global Affairs and Public Policy University of Toronto) қазіргі уақытта белгілі бір жергілікті орындарды (ауылдар, аудандар, облыстар) маңызды жаһандық өңірлерге айналдыруды көздейтін «глоколизация» ұғымын анықтаумен және дамытумен айналысуда [13].

Осыған сүйене отырып, экономиканы интернационалдандыру халықаралық экономикалық ынтымақтастықты да, халықаралық капитал қозғалысын да білдіреді. Елдер мен халықтар арасындағы халықаралық экономикалық ынтымақтастық процесінде тұрақты экономикалық байланыстар дамуда, көбею процесі ұлттық шекаралардан асып түседі және микроөңірлер жаһандық аренаға шығады.

Себебі жаһандану микро және макро деңгейлерде ұсынылуы мүмкін.

Бұл жағдайда ұлттық-мәдени, әлеуметтік-демографиялық, табиғи-климаттық, шаруашылық шындықтан, сондай-ақ Қазақстан өңірлерінің қалыптасуы мен дамуының тарихи ерекшеліктерінен туындайтын жаңа мемлекеттік өңірлік саясатты әзірлеу маңызды міндет болып табылады.

Өңірлік саясатты жетілдіру бойынша болашақта әзірленген ұсынымдар тұрақты және тікелей іс-қимыл тетіктері, диалогтың, қоғамдық бақылау мен коммуникацияның тиімді арналары арқылы демократиялық құндылықтарды өңірлік деңгейде ілгерілетіп отырып, Қазақстанның өңірлерін алысқа бара жатқан амбициялармен және жоспарлармен қалыптастыруға қуатты серпін мен мүмкіндік беретініне сенімдіміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауы // URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953> (қаралған күні: 12.09.2022)
2. «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылысының кейбір мәселелері туралы» Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 4 мамырдағы Жарлығы // URL: <https://akorda.kz/ru/o-nekotoryh-voprosah-administrativno-territorialnogo-ustroystva-respubliki-kazahstan-44522> (қаралған күні: 15.09.2022)
3. Өңірлерді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасы // URL: <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya->

- regionov-na-2020-2025-gody-9111157 (қаралған күні: 10.01.2023)
4. О приросте населения в городах Казахстана. //URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4706 (қаралған күні: 10.01.2023)
5. Nguyen Thanh Hung & Su Dinh Thanh | David McMillan (Reviewing editor) (2022) Fiscal decentralization, economic growth, and human development: Empirical evidence, *Cogent Economics & Finance*, 10:1, DOI:10.1080/23322039.2022.2109279
6. Grindle M. Going Local: Decentralization, Democratization, and the Promise of Good Governance. - Princeton University Press, Princeton. – 2014. – 155 p.
7. Өткеннің сән тренді: Қазақстанда орталықсыздандыру реформасы қалай өтті? //URL: <https://cabar.asia/ru/modnyj-trend-proshlogo-kak-prohodila-reforma-detsentralizatsii-v-kazahstane> (қаралған күні: 10.10.2022)
8. Wimmer, A. (2018). Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77kjh>
9. Постановление Правительства Республики Казахстан. О Концепции региональной политики Республики Казахстан: утв. 9 сентября 1996 года, №1097 //URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P960001097> (қаралған күні: 17.09.2022).
10. Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің отырысында сөйлеген сөзі. //URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kk-tokaevty-n-kazakstan-respublikasynyn-parlamenti-mazhilisinin-otyrysynda-soylegen-sozi-1105319> (қаралған күні: 23.01.2023)
11. Национальный проект «Сильные регионы – драйвер развития страны». // URL:<https://primeminister.kz/ru/news/nacionalnyu-proekt-silnye-regiony-drayver-razvitiya-strany-1595254> (қаралған күні: 10.12.2022).
12. Информация по Национальному проекту «Сильные регионы – драйвер развития страны». //URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/269936?lang=ru> (қаралған күні: 10.12.2022).
13. Школа глобальных отношений и государственной политики Мунка при Университете Торонто //URL: <https://munkschool.utoronto.ca/areas-focus> (қаралған күні: 10.12.2022).

REFERENCES:

1. Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyн 2022 zhylyg 16 nauryzdagy «Zhana Qazaqstan: zhanaru zhane zhangyru zholy» atty Qazaqstan khalqyna Zholdaу [Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan on March 16, 2022 entitled "New Kazakhstan: the path to renewal and modernization"]. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953> (accessed: 12.09.2022)
2. «Qazaqstan Respublikasynyn akimshilik-aumaqtyq qurylysynyn keibir maseleleri turaly» Memleket basshysy Qasym-Zhomart Toqaevtyн 2022 zhylyg 4 mamrydgy Zharlygy [Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev dated May 4, 2022 "On some issues of the administrative and territorial structure of the Republic of Kazakhstan"]. URL: <https://akorda.kz/ru/o-nekotoryh-voprosah-administrativno-territorialnogo-ustroystva-respubliki-kazahstan-44522> (accessed: 15.09.2022)
3. Onirlerdi damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналган bagdarlamasy [Regional development program for 2020-2025]. URL: <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-regionov-na-2020-2025-gody-9111157> (accessed: 10.01.2023)
4. О приросте населения в городakh Kazakhstana [On population growth in the cities of Kazakhstan]. URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4706 (accessed: 10.01.2023)
5. Nguyen Thanh Hung & Su Dinh Thanh | David McMillan (Reviewing editor) (2022) Fiscal decentralization, economic growth, and human development: Empirical evidence, *Cogent Economics & Finance*, 10:1, DOI:10.1080/23322039.2022.2109279
6. Grindle M. Going Local: Decentralization, Democratization, and the Promise of Good Governance. - Princeton University Press, Princeton. – 2014. – 155 p.
7. Otkennin san trendi: Qazaqstanda ortalyqsyzdandyru reformasy qalai otti? [Fashion trend of the past: how was the decentralization reform in Kazakhstan?]. URL: <https://cabar.asia/ru/modnyj-trend-proshlogo-kak-prohodila-reforma-detsentralizatsii-v-kazahstane> (accessed: 10.10.2022)
8. Wimmer, A. (2018). Nation Building: Why Some Countries Come Together While Others Fall Apart. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvc77kjh>
9. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. O Kontseptsii regional'noi politiki Respubliki Kazakhstan: utv. 9 sentyabrya 1996 goda, №1097 [Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan. On the Concept of regional policy of the Republic of Kazakhstan: approved. September 9, 1996, No. 1097]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P960001097> (accessed: 17.09.2022).
10. Memleket basshysy Q.K. Toqaevtyн Qazaqstan Respublikasy Parlamenti Mazhilisinin otyrysynda soilegen sozi [Head of State K.K. Tokayev's speech at the session of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan]. URL: <https://www.akorda.kz/kz/>

memleket-basshysy-kk-tokaevtyn-kazakstan-respublikasynyn-parlamenti-mazhilisinin-otyrysynda-soylegen-sozi-1105319 (accessed: 23.01.2023)

11. Natsional'nyi projekt «Sil'nye regiony – draiver razvitiya strany» [National project "Strong Regions – Driver of Country Development"]. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/nacionalnyy-proekt-silnye-regiony-drayver-razvitiya-strany-1595254> (accessed: 10.12.2022).

12. Informatsiya po Natsional'nomu projektu «Sil'nye regiony – draiver razvitiya strany» [Information on the National Project "Strong Regions – Driver of Country Development"] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/press/news/details/269936?lang=ru> (accessed: 10.12.2022).

13. Shkola global'nykh otnoshenii i gosudarstvennoi politiki Munka pri Universitete Toronto [Munk School of Global Affairs and Public Policy at the University of Toronto]. URL: <https://munkschool.utoronto.ca/areas-focus> (accessed: 10.12.2022).